

سرشناسه:	قراملکی، علی مظهر، ۱۳۲۳
عنوان و نام پدیدآور:	مفاهیم در اصول فقه و کاربرد آن در حل مسائل فقهی و حقوقی، علی مظهر قراملکی
وضعیت ویراست:	ویراست ۲
مرجع تولید:	معاونت پژوهش
مشخصات نشر:	قم، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۵
مشخصات ظاهری:	۲۱۶ ص
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۰۵۴-۸
وضعیت فهرست‌نویسی:	فایا
یادداشت:	چاپ دوم
یادداشت:	چاپ سوم ۱۳۹۷ (فایا)
یادداشت:	چاپ چهارم، ۱۳۹۹
یادداشت:	کتابنامه
موضوع:	اصول فقه -- اصطلاح‌ها و تعبیرها
موضوع:	Islamic law -- Interpretation and construction -- Terminology
رده‌بندی کنگره:	BP۱۴۷/۲/ق۴م۷ ۱۳۹۵
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷/۳۱۰۳
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۴۳۲۵۱۸۱

BP۰۸۷۴

تمام حقوق برای ناشر محفوظ است

مفاهیم در اصول فقه و کاربرد آن در حل مسائل فقهی و حقوقی

مؤلف: علی مظهر قراملکی

چاپ چهارم: ۱۳۹۹ ش / ۱۴۴۲ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ ● قیمت: ۳۸۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸

تلفن: ۰۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ +۹۸ ۲۵ تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / ۰۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵

◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه‌راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۱۳۳۱۰۶

pub_almustafa

http://buy-pub.miu.ac.ir

miup@pub.miu.ac.ir

با تشکر از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

● ناظر گرافیک: مسعود مهدوی

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت

● ناظر فنی: سید محمد رضا جعفری

● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

هرگونه نسخه برداری اعم از کپی برداری و بازنویسی و انتشار، اسکن، ذخیره کامپیوتری، ترجمه به زبان‌های دیگر و ساخت

فایل صوتی کتاب، بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع، شرعاً حرام و از طریق مراجع قانونی، قابل پیگیری است.

مفاهیم در اصول فقه و کاربرد آن در حل مسائل فقهی و حقوقی

علی مظهر قراملکی

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر
المصطفی ﷺ

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت افراد متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند. «جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

«مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ» با قدردانی و سپاس از فاضل ارجمند جناب آقای علی‌مظهر قراملکی (استاد دانشگاه تهران) مؤلف کتاب مفاهیم در اصول فقه و کاربرد آن در حل مسائل فقهی و حقوقی و تمام عزیزانی که در تولید این اثر همیاری و همفکری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

فهرست

پیشگفتار.....	۱۳
الف) نگاهی به تقسیم بندی مباحث علم اصول.....	۱۳
ب) تعلق بحث مفاهیم به مباحث الفاظ.....	۱۴
ج) اهمیت بحث از مفاهیم.....	۱۴
د) طرح بحث و بیان مسائل اساسی.....	۱۵
ه) مخاطبان این اثر.....	۱۷
و) انگیزه و هدف مهم نگارش.....	۱۸
ز) فصل بندی و شیوه بیان مسائل.....	۱۸
فصل اول: مفهوم‌شناسی مفهوم و منطوق.....	۲۱
طرح بحث.....	۲۱
مبحث یکم: تعریف منطوق و مفهوم.....	۲۱
گفتار یکم: معانی منطوق و مفهوم.....	۲۲
گفتار دوم: اختصاص مفهوم و منطوق اصطلاحی به جملات.....	۲۶
گفتار سوم: منطوق و مفهوم در اصطلاح علم اصول.....	۲۷
گفتار چهارم: تحلیل تعاریف اصولیان.....	۴۵
گفتار پنجم: خلاصه تعاریف نقد و ارزیابی.....	۴۶
گفتار ششم: معیار تقسیم مدلول به منطوق و مفهوم.....	۴۸
گفتار هفتم: توصیف مدلول به منطوق و مفهوم.....	۵۱

۵۲	مبحث دوم: شیوه دستیابی به مفهوم.....
۵۲	گفتار یکم: شیوه قدما.....
۵۴	گفتار دوم: شیوه اصولیان متأخر.....
۵۵	مبحث سوم: اقسام منطوق.....
۵۶	اقسام منطوق غیر صریح.....
۵۹	مبحث چهارم: اقسام مفهوم.....
۵۹	گفتار یکم: مفهوم موافق.....
۶۲	گفتار دوم: مفهوم مخالف.....
۶۳	فصل دوم: تبارشناسی بحث مفهوم.....
۶۳	طرح بحث.....
۶۴	مبحث یکم: عقلی یا لفظی بودن بحث مفاهیم.....
۶۴	گفتار یکم: دیدگاه عقلی بودن بحث مفاهیم.....
۶۵	گفتار دوم: دیدگاه لفظی بودن مفاهیم.....
۶۶	مبحث دوم: مسئله اصولی بودن یا اصولی نبودن بحث مفاهیم.....
۶۷	مبحث سوم: صغروی یا کبروی بودن نزاع در مفاهیم.....
۶۸	گفتار یکم: نظریه صغروی بودن نزاع.....
۷۳	گفتار دوم: نظریه کبروی بودن نزاع.....
۷۴	گفتار سوم: نظریه تفصیل.....
۷۶	مبحث چهارم: اختلاف در چگونگی طرح بحث مفاهیم.....
۷۷	گفتار یکم: شیوه متأخرین در طرح بحث مفاهیم.....
۷۷	گفتار دوم: حقیقت دلالت مفهومی از منظر آیه الله بروجردی.....
۷۹	گفتار سوم: ثمره اختلاف آیه الله بروجردی و متأخرین.....
۸۰	گفتار چهارم: بنای عرف و عقلا نسبت به کلام دیگران.....
۸۱	ارزیابی دیدگاه آیه الله بروجردی.....
۸۳	فصل سوم: مفهوم شرط.....
۸۳	طرح بحث.....
۸۴	مبحث یکم: تبیین محل بحث.....
۸۴	گفتار یکم: شرط مقوم موضوع (شرط موضوع ساز).....

۸۵	گفتار دوم: شرط زائد بر موضوع
۸۶	گفتار سوم: ملاک انتقای حکم
۸۹	گفتار چهارم: ثمره بحث
۹۰	مبحث دوم: ملاک دلالت جمله شرطیه بر مفهوم
۹۱	مبحث سوم: دلایل اثبات مفهوم شرط
۹۲	گفتار یکم: تبادر
۹۳	گفتار دوم: انصراف
۹۴	گفتار سوم: تمسک به اطلاق
۹۷	گفتار چهارم: ارزیابی و نظر برگزیده
۹۸	مبحث چهارم: دلایل منکرین مفهوم شرط
۹۸	گفتار یکم: جایگزینی شرطی از شرط دیگر
۱۰۰	گفتار دوم: استدلال به آیه ﴿لَا تُكْرَهُوا فَتِيَاتِكُمْ عَلَى الْبِعَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا﴾
۱۰۰	گفتار سوم: فقدان دلالت‌های سه‌گانه
۱۰۱	نتیجه
۱۰۱	مبحث پنجم: کاربردهای مفهوم شرط
۱۰۱	گفتار یکم: کاربردهای مفهوم شرط در آیات قرآن کریم
۱۰۴	گفتار دوم: کاربرد مفهوم شرط در متون روایی
۱۰۶	گفتار سوم: کاربرد مفهوم شرط در منابع فقه و حقوق اسلامی
۱۰۹	مبحث ششم: تعدد شرط و وحدت جزا
۱۱۰	گفتار یکم: راه‌های رفع تعارض
۱۱۴	گفتار دوم: ارزیابی
۱۱۵	مبحث هفتم: تداخل یا عدم تداخل اسباب
۱۱۵	طرح مسئله
۱۱۶	گفتار یکم: دیدگاه عدم تداخل اسباب
۱۲۰	گفتار دوم: دیدگاه تداخل اسباب
۱۲۲	مبحث هشتم: تداخل یا عدم تداخل مسببات
۱۲۳	گفتار یکم: دیدگاه عدم تداخل در مسببات
۱۲۴	گفتار دوم: دلایل عدم تداخل در مسببات

- گفتار سوم: مقتضای اصل عملی در تداخل اسباب و مسببات ۱۲۵
- گفتار چهارم: کاربرد تداخل یا عدم تداخل اسباب در منابع فقه و حقوق اسلامی ۱۲۶
- فصل چهارم: مفهوم وصف ۱۳۱**
- طرح بحث ۱۳۱
- مبحث یکم: تحریر محل بحث ۱۳۲
- گفتار یکم: وصف مورد بحث ۱۳۲
- گفتار دوم: وصف معتمد بر موصوف و غیرمعتمد بر موصوف ۱۳۴
- گفتار سوم: نسبت بین وصف و موصوف ۱۳۶
- مبحث دوم: مفهوم وصف ۱۳۷
- گفتار یکم: گزارش آراء اصولیان ۱۳۸
- گفتار دوم: منشا اختلاف ۱۴۰
- گفتار سوم: دلایل منکرین مفهوم ۱۴۰
- گفتار چهارم: دلایل قائلین به مفهوم وصف ۱۴۳
- گفتار پنجم: کاربرد مفهوم وصف در منابع فقه و حقوق ۱۴۸
- فصل پنجم: مفهوم غایت ۱۵۱**
- طرح بحث ۱۵۱
- مبحث یکم: مفهوم یا عدم مفهوم غایت ۱۵۲
- گفتار یکم: گزارش اجمالی مهم‌ترین نظرات اصولیان ۱۵۲
- گفتار دوم: دیدگاه دلالت بر مفهوم ۱۵۵
- گفتار سوم: دیدگاه عدم دلالت بر مفهوم ۱۵۷
- گفتار چهارم: دیدگاه تفصیل بین کلی و جزئی بودن منشأ ۱۵۸
- گفتار پنجم: دیدگاه تفصیل بین حدّ حکم و حدّ موضوع ۱۶۰
- گفتار ششم: ارزیابی و نتیجه ۱۶۲
- مبحث دوم: دخول غایت در حکم معنای ۱۶۲
- گفتار یکم: گزارش آراء اصولیان ۱۶۳
- گفتار دوم: ارتباط دخول غایت در معنی با مفهوم داشتن قضیه معنای ۱۶۴
- گفتار سوم: ارزیابی و نتیجه ۱۶۵
- مبحث سوم: کاربرد مفهوم غایت در ادله فقهی و حقوق موضوعه ۱۶۶

۱۶۶	الف) قرآن کریم.....
۱۶۷	ب) متون روایی.....
۱۶۸	ج) حقوق موضوعه.....
۱۶۹	فصل ششم: مفهوم حصر.....
۱۶۹	طرح بحث.....
۱۷۰	مبحث یکم: جمله استثنائیه.....
۱۷۰	گفتار یکم: محل بحث.....
۱۷۳	گفتار دوم: ثبوت مفهوم استثنا.....
۱۷۴	گفتار سوم: منشاء دلالت استثنا بر مفهوم.....
۱۸۱	گفتار چهارم: ملاک مفهوم حصر.....
۱۸۳	مبحث دوم: جمله مشتمل بر «انما».....
۱۸۴	گفتار یکم: دلالت کلمه «انما» بر حصر.....
۱۸۵	گفتار دوم: منشا دلالت کلمه «انما» بر مفهوم.....
۱۸۸	مبحث سوم: کاربرد مفهوم حصر.....
۱۸۸	گفتار اول: کاربرد مفهوم حصر در ادله فقهی.....
۱۹۰	گفتار دوم: کاربرد مفهوم حصر در حقوق موضوعه.....
۱۹۳	فصل هفتم: مفهوم لقب، عدد و تعلیل.....
۱۹۳	طرح بحث.....
۱۹۳	مبحث یکم: مفهوم لقب.....
۱۹۴	گفتار یکم: دیدگاه اصولیان امامیه.....
۱۹۵	گفتار دوم: دلایل عدم ثبوت مفهوم برای لقب.....
۱۹۷	گفتار سوم: کاربرد مفهوم لقب در ادله فقهی و حقوق موضوعه.....
۱۹۸	مبحث دوم: مفهوم عدد.....
۱۹۸	طرح بحث.....
۱۹۹	گفتار یکم: دیدگاه مشهور امامیه.....
۲۰۱	گفتار دوم: دیدگاه اکثر اصولیان عامه.....
۲۰۳	مبحث سوم: مفهوم تعلیل.....
۲۰۳	طرح بحث.....

۲۰۳.....	گفتار یکم: تبیین مفهوم تعلیل.....
۲۰۷.....	گفتار دوم: نقد و ارزیابی مفهوم تعلیل.....
۲۰۸.....	گفتار سوم: تعارض مفهوم تعلیل با منطوق.....
۲۰۹.....	نتیجه بحث.....
۲۱۱.....	کتابنامه.....
۲۱۵.....	نمایه.....

پیشگفتار

الف) نگاهی به تقسیم بندی مباحث علم اصول

مباحث علم اصول در جدیدترین تقسیم بندی بر چهار بخش تقسیم شده است: مباحث الفاظ، مباحث عقل، مباحث حجت، مباحث اصول عملیه.

۱. در مباحث الفاظ درباره مدلول الفاظ و ظواهر آنها بحث می‌شود، اما بحثی عام و کلی و نه به دلیل این که این الفاظ در کتاب و سنت وارد شده‌اند. بنابراین، مباحث الفاظ اختصاص به قومی یا زبانی ندارد؛ هرچند هدف عالمان اصول فقه از طرح آن، استفاده در استنباط احکام و فهم دقیق کلام شارع است. مباحث الفاظ حجم قابل توجهی از مباحث علم اصول را به خود اختصاص داده است.

۲. در مباحث عقلی درباره لوازمی که میان خود احکام شرعیه وجود دارد، بحث می‌شود؛ چه این که این احکام، به دلیل لفظی (کتاب و سنت) ثابت شوند یا به دلیل عقل یا اجماع همچون بحث از ملازمات عقلیه؛ مثل این که میان حکم عقل و حکم شرع، ملازمه وجود دارد یا نه؟ آیا میان وجوب ذی‌المقدمه و وجوب مقدمه، ملازمه هست یا نه و...

۳. مباحث حجت که درباره حجیت و دلالت بحث می‌کند. یعنی چه اموری حجت بر حکم شرعی هستند و چه اموری حجت بر حکم شرعی نیستند؛ مثل بحث از حجیت خبر واحد، حجیت ظواهر کتاب، حجیت حکم عقل و....
۴. مباحث اصول عملیه که درباره مستند مجتهد در صورت فقدان دلیل اجتهادی بحث می‌کند. مثل بحث از برائت، احتیاط، استصحاب و...

ب) تعلق بحث مفاهیم به مباحث الفاظ

نگاه گذرا به تقسیم بندی مذکور نشان می‌دهد که «مفاهیم» از جمله مباحث الفاظ است چرا که در باب مفاهیم، پیرامون مدالیل الفاظ و ظواهر آنها بحث می‌شود. بحث از مدالیل و ظواهر الفاظ، از مباحث مهم علم اصول فقه است. در این بخش اصولیان با توجه به احوال لفظ، اصول عقلانی را تحت عنوان اصول لفظیه سامان می‌دهند. از جمله اصول لفظی، اصالت ظهور است که یکی از اساسی‌ترین اصول عقلایی حاکم بر محاورات بوده و از مقیاس‌های فهم کلام شارع به شمار می‌آید. یکی از مباحثی که به مصداق‌شناسی ظاهر کلام مربوط می‌شود، بحث مفاهیم است که موضوع این اثر بدان اختصاص دارد.

ج) اهمیت بحث از مفاهیم

بحث مفاهیم یکی از بحث‌های مهم کاربردی و مناقشه برانگیز مباحث الفاظ در علم اصول فقه است بر این بحث ثمرات فقهی و حقوقی فراوان مرتب است که در صفحات آینده به نمونه‌هایی از آنها خواهیم پرداخت. از آنجا که هدف عمده فقیه از طرح مباحث الفاظ، فهم دقیق و عمیق مدلولات کلام شارع در کتاب و سنت است و حقوق‌دانان نیز در فهم نصوص قانون و مفاد آن به بحث و بررسی در این باب نیازمندند؛ طرح دیدگاه‌های مختلف و تطبیق آنها می‌تواند ابعاد مختلف

موضوع را روشن‌تر ساخته و بر عمق آن بیافزاید؛ همچنین حل مسائل فقهی و حقوقی مرتبط را تسهیل کند و گاه موجب یافته‌های جدید نیز بشود.

هرچند نتایج علمی بحث مفاهیم به مقتضای ماهیت خود، دارای ارزش و اهمیت است، اما کارآیی آن در استنباط احکام فقهی و حقوقی و فهم دقیق متون شرعی، بر اهمیت و مقبولیت آن فزونی می‌بخشد. به همین دلیل دانشمندان علم اصول و فقه، اعم از متقدمین و متأخرین در باب مفاهیم و مسائل گوناگون آن، به اجمال یا به تفصیل، به بحث و کنکاش پرداخته‌اند و بخشی از آثار ارزشمند اصولی خود را به بحث از مفاهیم اختصاص داده‌اند. هرچند شدت اهتمام و جولان فکری برخی از آنان، مسائل پیچیده و در برخی موارد کم حاصلی را به میان آورده است که می‌تواند عامل تورم علم اصول فقه به حساب آید.^۱

به هر حال، بحث مفاهیم به خاطر ثمرات فقهی و حقوقی آن، هم اکنون، یکی از مباحث مهم و رایج میان متخصصان فقه و حقوق به شمار می‌آید، از این رو این بحث برای دانشجویان رشته‌های فقه و مبانی حقوق اسلامی، علوم قرآن و حدیث و حقوق، همچنین طلاب حوزه‌های علمیه، از مباحث مهم تلقی شده، و بخشی از سرفصل درس‌های تخصصی آنان را در دوره‌های کارشناسی و تحصیلات تکمیلی به خود اختصاص داده است، هرچند این بحث در علم اصول به طور مبسوط‌تر و در سطح بالاتر و عمیق‌تری مطرح شده است و این اهمیت بحث و تألیف کتاب در این زمینه را آشکار می‌سازد.

(د) طرح بحث و بیان مسائل اساسی

برخی جملات ترکیبی و از آن جمله، بعضی آیات و روایات، علاوه بر معنا و

۱. خمینی (آیه‌الله سید مصطفی)، تحریرات فی الاصول، ج ۵، ص ۱۴۴.

مدلول صریح و روشن خود، دارای معنا و مدلول غیرصریح نیز هستند که گوینده بدان تکلم نکرده، ولی از کلامش فهمیده می‌شود، مثل آیه شریفه ﴿فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٌ﴾^۱ که معنای ظاهری آن حرمت اظهار بیزارى و اُف گفتن به پدر و مادر است. اما علاوه بر این معنای ظاهری، حرمت ضرب و شتم و آزارهای بزرگتر نیز از آن فهمیده می‌شود.

همچنین طبق معنای ظاهری عبارت «اذا كان الماء قدر کر لم ینجسه شیء»^۲ اگر آب به اندازه کر برسد، چیزی آن را نجس نمی‌کند. اما گذشته از این معنای ظاهر، یک معنای دیگر نیز که گوینده آن را ذکر نکرده، از آن فهمیده می‌شود؛ و آن اینک: اگر آب به حد کر نرسد در صورت ملاقات با نجس، نجس می‌شود.

برخی مواد حقوقی و قوانین وضعی نیز، چنین وضعیتی دارند. به طور مثال، ماده ۹۵۴ قانون مدنی، مقرر می‌دارد: «کلیه عقود جایزه، به موت احد طرفین، منفسخ می‌شود و همچنین به سفه، در موردی که رشد معتبر است.» این عبارت، علاوه بر معنای ظاهرش، به معنای دیگری نیز که قانون‌گذار آن را ذکر نکرده، دلالت دارد. و آن این که: اگر سفه، موجب انفساخ عقد جایز باشد، جنون به طریق اولی، موجب انفساخ آن خواهد شد. در اصطلاح اصولی، معنای اول یعنی مدلول آشکار را منطوق، و معنای دوم را که از آن فهمیده می‌شود، مفهوم می‌نامند. اینها نمونه‌های ساده و روشن از انبوه مثال‌هایی است که در کتاب و سنت و متون حقوقی وجود دارد. بدین ترتیب معلوم می‌شود که برخی جملات ترکیبی، علاوه بر مدلول منطوقی، دارای مدلول مفهومی نیز می‌باشند.

اکنون این سؤال مطرح می‌شود که آیا همه آیات و روایات چنین وضعیتی

۱. اسراء، آیه ۲۳.

۲. حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۱۱۷ - ۱۱۸.

دارند؟ آیا همه مواد حقوقی و قوانین، علاوه بر مدلول منظوقی، دارای مدلول مفهومی نیز می‌باشند؟ با اندک تأملی روشن می‌شود که پاسخ منفی است و کسی هم مدعی آن نشده است. اما جای این سؤال بسیار مهم باقی است که در مقام محاوره و قانونگذاری، چه تعبیراتی و چه نوع جملاتی با چه معیارهایی علاوه بر معنای صریح خود، به معنای دیگر نیز که گوینده به آن تصریح نکرده، و اصطلاحاً مفهوم نامیده می‌شود، دلالت دارند؟

این اثر، پاسخ یابی به این سؤال کلیدی را دنبال می‌کند و در راستای آن، پرسش‌های بسیاری مطرح است که به چند نمونه از آن بسنده می‌گردد.

تعریف دقیق مفهوم و منظوق چیست؟ آیا می‌توان تعریف جامع و مانعی از مفهوم ارائه کرد؟ معیار تقسیم مدلول به منظوق و مفهوم چیست؟ شیوه دستیابی به مفهوم چگونه می‌باشد؟ اقسام مفهوم کدامند؟

آیا بحث مفاهیم بحث عقلی است یا لفظی؟ آیا نزاع در آن صغروی است یا کبروی؟ اینها نمونه سؤالاتی هستند که در باب مفاهیم مطرح‌اند و باید به همراه سوالات دیگر پاسخ داده شوند.

اثر پیش‌رو، در صدد آن است که مسائل باب مفاهیم را با تکیه بر منابع معتبر و مثال‌های فقهی و حقوقی با بیانی ساده و به دور از اصطلاحات پیچیده اصولی بیان و بررسی نماید. البته در مواردی از به کار بردن اصطلاحات رایج گریزی نیست و تنزل دادن مطالب علمی و اصولی از سطح بسیار بالابه سطح بسیار پایین، بسی دشوار است.

ه) مخاطبان این اثر

مخاطبان اصلی این نوشتار، دانشجویان رشته‌های فقه و مبانی حقوق اسلامی

و حقوق خصوصی در مقطع تحصیلات تکمیلی و طلاب حوزه‌های علمیه می‌باشند که با مباحث اصولی، به صورت استدلالی و تحلیلی، انس بیشتری دارند. هرچند برای سایر پژوهشگران و علاقمندان، به ویژه دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته علوم قرآن و حدیث و رشته تفسیر قرآن کریم نیز به عنوان منبع مطالعاتی مناسب است.

(و) انگیزه و هدف مهم نگارش

سال‌ها تدریس بخشی از مباحث علم اصول در مقطع تحصیلات تکمیلی کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی به عهده اینجانب بوده و هست، منابع اصلی و فرعی این درس همه به زبان عربی است و اکثر دانشجویان برای مطالعه منابع اصیل و متون دشوار اصولی رغبت چندانی از خود نشان نمی‌دهند، از این رو اثر حاضر به عنوان منبعی مستقل در بحث مفاهیم با اهداف زیر تالیف شد:

۱. تهیه منبع مستقل و مناسب مطالعاتی در بحث مفاهیم با رویکرد کاربردی به زبان فارسی.

۲. نشان دادن جنبه کاربردی مفاهیم، در حل مسائل فقهی و حقوقی.

۳. کمک درسی برای فهم متون دشوار و عمیق اصولی.

۴. توانمند کردن دانشجویان رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی برای استفاده از ذخایر و آثار ارزشمند اصولی.

(ز) فصل بندی و شیوه بیان مسائل

این کتاب یک مقدمه و شش فصل دارد و هر فصل مشتمل بر چند مبحث و هر مبحث دارای چند گفتار است. در هر فصل موضوع معینی که در باب مفاهیم

مطرح و مورد مناقشه میان اصولیان است، محور بحث و بررسی قرار گرفته است. در فصل‌بندی و طرح مسائل به طور عمده ترتیب اصول فقه مرحوم مظفر رعایت شده و در بررسی هر مسئله به ترتیب گام‌های زیر برداشته شده است:

۱. طرح بحث: در این مرحله سعی شده که موضوع مورد بحث با بیانی ساده و قابل فهم و مثال‌های آسان به روشنی طرح شود. در این مرحله علاوه بر تقریر مساله، محل نزاع و ثمره بحث و آثار آن در فقه و حقوق وضعی بیان شده است.

۲. گزارش اجمالی و دسته‌بندی مهمترین آرای اصولیان در هر مساله، ارائه شده است.

۳. دیدگاه، تحلیل، نقد و بررسی: در این مرحله ابتدا دیدگاه‌های مهم میان اصولیان بزرگ بیان و ادله آنان تقریر می‌گردد، آن‌گاه با استفاده از آراء و مباحث عمیق اصولیان، به نقد و بررسی پرداخته و در مواردی نظر برگزیده بیان شده است.

۴. هر چند در طرح بحث از مثال‌های ساده و معروف بین اصولیان، سخن به میان آمده؛ ولی در طی مباحث و گفتارهای مستقل، مثال‌های متعدد از قرآن کریم و متون روایی و فقهی و حقوقی به عنوان نمونه‌های تطبیقی ذکر شده است.

۵. سعی شده با بیانی ساده و مثال‌های روشن، جنبه کاربردی مفاهیم در حل مسائل فقهی و حقوقی نشان داده شود و مهم‌تر آن‌که در کنار آن، برخی اندیشه‌های عمیق و استدلال‌های متقن اصولی مطرح شده تا دانشجویان رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی به اقتضای تخصصشان با مطالعه و ارزیابی آنها انگیزه و توانمندی خود را در استفاده از متون اصیل و عمیق اصولی بیفزایند. از این رو هر دو جنبه در جای جای این اثر مورد توجه قرار گرفته است.

۶. در پایان هر فصل نتیجه و خلاصه آنچه به تفصیل آمده بیان شده است.